

Makale Geliş | Received: 09.05.2019  
Makale Kabul | Accepted: 07.07.2019  
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.09.2019  
DOI: 10.20981/kaygi.612803

**Emre DORMAN**

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.  
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, İstanbul, TR  
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar University, Rectorate, Department of Turkish Language, İstanbul, TR  
ORCID: 0000-0001-6248-0503  
emredorman@yahoo.com

## “Bilimsel Ateizm”e Ateist Düşünürler Tarafından Getirilen Eleştiriler

### Öz

“Bilimsel ateizm” veya literatürde bilinen diğer adıyla “yeni ateizm” halk arasında kabul gören bir felsefi görüştür. Bilimle ateizmi ilişkilendirirken bir yandan da bilimin dinle çatışma içinde olduğunu temellendirmeye çalışan bu görüş temelde bilimin otoritesinden faydalanma amacını gütmektedir. Böylece bu görüşün temsilcileri tarafından bilimin prestiji kullanılarak ateizmin doğru olduğu iddia edilmektedir. Richard Dawkins ve Daniel Dennett gibi yazarların savunduğu ve popülerleştirdiği bu görüş birçok dindar teolog ve felsefeci tarafından da ciddiye alınmış ve eleştirilmiştir. Yakın zamanda “bilimsel ateizme” ait bu görüşler ateist düşünürler tarafından da eleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin Michael Ruse, Fern Elsdon-Baker ve Terry Eagleton gibi ateist düşünürler, “bilimsel ateizm”i eleştiren kitaplar ve makaleler kaleme almışlardır. Temel olarak “bilimsel ateizm”in dini, bilimi ve dinle bilim arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde tanımlamadığından bahseden bu ateist düşünürler yeni ateistleri ideolojik ve taraflı davranmakla suçlamışlardır. Bu makalede ateizmin içinden “bilimsel ateizm”e getirilen bu eleştirilere yer verilecek ve ateist düşünürler arasındaki görüş farklılıklarına dikkat çekilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Bilimsel Ateizm, Yeni Ateizm, Richard Dawkins, Michael Ruse, Din ve Bilim.

## Criticisms of “Scientific Atheism” by Atheist Thinkers

### Abstract

Scientific atheism, also known new atheism became a very popular philosophical view. It tries to relate atheism and science and as a result uses the authority of natural sciences. Science’s authority will be used to argue that atheism is right and monotheist religions are wrong. Figures like Richard Dawkins and Daniel Dennett popularized this view and made it a important phenomenon in philosophy of science discussions. This view was criticized by religious theologians and philosophers. Recently this view has been criticized by atheist thinkers like Michael Ruse, Fern Elsdon-Baker and Terry Eagleton as well. They criticized “scientific atheism” in their works and argue that new atheists do not grasp the relationship between science and religion. They did not even understand the concepts of science and religion in the first place. This article will evaluate atheist critiques of “scientific atheism” and show that atheists differ in terms of their understanding of the relationship between science and religion.

**Keywords:** Scientific Atheism, New Atheism, Richard Dawkins, Michael Ruse, Religion and Science.

## Giriş

“Bilimsel ateizm” veya diğer adıyla yeni ateizm halk arasında en çok bilinen ateizm türlerinin başında gelmektedir. Bu ateizm türünün bilime yaptığı vurgu onun bilimsel bir iddia ile desteklendiği imajını yaratmaktadır. Bunun sonucunda “bilimsel ateizm” halk arasında ciddi bir ilgi ve itibar görmektedir. Son dönemde Türkiye’de yapılan araştırmalarda yer yer farklılıklar gözlense de genel olarak ateist oranının artmakta olduğu görülmektedir (KONDA 2019). Bu araştırmaların bazılarında Türkiye’de kendisini ateist olarak tanımlayanların nüfusun %6’sını oluşturduğu gözlenmektedir (İnan 2017). Bu oranın ne kadarının yeni ateizme yakın olduğunu kestirmek mümkün değildir. Özellikle de ateistlere “neden ateist oldukları” veya “neden ateizmi teizmden daha makul gördükleri” gibi soruların sorulmadığı bir araştırmada ateistlerin ne kadarının yeni ateist olduğunu belirlemek olanak dışıdır. Bunun yanında şu nokta da gözden kaçırılmamalıdır. Bir kişinin teist olması gibi ateist olmasını da her zaman tek bir nedene indirgemek mümkün değildir.

Her ne kadar ilginç olursa olsun Türkiye’deki veya dünyadaki ateistlerin ne kadarının “bilimsel ateizm”den etkilenecek ateist oldukları tartışması bir felsefe makalesinin ilgi alanının dışına çıkmaktadır. En azından bizim bu makalede amacımız hangi ateizm türünün daha fazla alıcı bulduğunu veya neden alıcı bulduğunu incelemek değildir. Bu tür sorular din felsefecilerinden çok din sosyologlarını ilgilendirmektedir. Bizim bu makaledeki amacımızsa bir ateizm türü olan “bilimsel ateizm”in yine ateist düşünürlerce nasıl eleştirildiğini ortaya koymaktır. Böyle bir çalışmanın birkaç nedenle gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Şu noktanın altını çizmekte fayda var. Bugüne dek Türkçe felsefe literatüründe ateizmin farklı türleri olduğu yeterince işlenmemiştir.<sup>1</sup> Birçok kaynak ateistlerin kendi içindeki ayrılıklarını ve birbirlerine karşı getirdikleri eleştirileri göz ardı etmiştir. Oysa bu makalede durumun sanılandan daha karmaşık olduğu görülecektir. Farklı ateizm türleri bulunmaktadır ve farklı kamplarda bulunan ateist düşünürler birbirlerine karşı

---

<sup>1</sup> Türkçe literatürde bu konuyu detaylı bir şekilde ele alan bir akademik çalışma için bakınız: Alper Bilgili, (2017). *Bilim Ne Değildir? Yeni-Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi*, İstanbul: Doğu Kitabevi.

önemli eleştiriler getirmektedirler. Bununla birlikte bu makale ile Türkiye’de ve dünya çapında özellikle 2000’li yıllarda büyük ilgi uyandıran “bilimsel ateizmin” tutarsız yönlerinin altı çizilecektir. Bu kavram ülkemizde gördüğü tüm ilgiye rağmen yeterince çalışılmamıştır. Halk arasında, özellikle bilime yaptığı vurgu ve bazı bilim adamları tarafından benimsenmesi nedeniyle bu görüşün bilimsel olduğu izlenimi hâkimdir. “Bilimsel ateizm”e, ateist düşünürlerin getirdiği eleştirilerden birisi bu görüşün bilimsel olmadığı yönündedir. Dolayısıyla bu makale halk arasında yaygın olan bu kabulün sorgulanmasına da katkı sunacaktır.

“Bilimsel ateizm”e getirilen birçok farklı eleştiri bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada sadece felsefe disiplinini ilgilendiren eleştirilere odaklanılacaktır. Örneğin Richard Dawkins’in ırkçı ve İslamofobik olmakla suçlanması bu makalede konu edilmeyecektir (Osborne 2018). Bununla birlikte bu ırkçı söylemler veya eğilimler epistemik bir kötülüğe (*epistemic vice*) dönüşüyorsa veya epistemik bir kötülüğün tezahürü ise bu durumda bu makaleye konu edilecektir. Yine felsefe ile ilişkilendirilebilecek ancak doğrudan felsefe alanına ait olmayan iddialar da bu makale çerçevesinde değerlendirilebilecektir.

Makalenin ilk kısmında kısaca “bilimsel ateizm”in temel iddialarına değinilecektir. Yeni ateizmin doğması ve popüler bilim okurları tarafından ilgi görmesini sağlayan nedenleri ve koşulları masaya yatırılacak, ardından yeni ateizme, ateist düşünürler tarafından getirilen eleştirilere odaklanılacaktır. Aşağıda da görüleceği gibi bu eleştiriler sadece felsefeciler tarafından dile getirilmeyecektir. Sosyologlar, tarihçiler ve diğer sosyal bilim dallarıyla uğraşan entelektüellerin yanında bazı doğa bilimcileri de yeni ateistlerin bilimle kurdukları ilişkiyi problemlili görmektedirler. Bu kısımda bu eleştirilere örnekler verilecek, bunun yanında bu eleştirilerin ne kadar doğru olduğu değerlendirilecektir. Son kısımdaysa yeni ateizme ateistler tarafından getirilen bu eleştirilerin önemine değinilecektir.

### Ateizm ve “Bilimsel Ateizm”

Ateizmin bugün bildiğimiz anlamıyla ne zaman ortaya çıktığı ve kabul görmeye başladığı tartışmaya açıktır.<sup>2</sup> Fransız tarihçi Febvre Ortaçağ’da Hristiyanlık’ın dominant düşünce olmakla kalmayıp hayatın her alanında varlığını hissettirdiğini, bu nedenle de Ortaçağ’da ateizmin yaygınlaşmadığını belirtmektedir. Hollandalı tarihçi Jan N. Bremmer bu iddiayı onaylar ve benzer bir durumun Antik dönemde de gözlemlendiğini belirtir. Antik Yunanlılar ve Romalılar dini hayatlarında önemli bir yere koymuş, bu dönemde din toplumsal hayatta belirleyici bir kurum olmayı başarmıştır (Bremmer 2006: 11). Bununla beraber, azınlıkta da kalsalar, felsefe tarihinin başlangıcı sayılan bu dönemde ilk ateist düşünürleri görmek mümkündür. Bu nedenle ateizmin kökenlerinin bu dönemde atıldığı fikri yaygındır. Fakat bugün bildiğimiz anlamda ateizmin yayılması için Aydınlanma Döneminin sonuna dek beklemek gerekmektedir (Baggini 2003: 73-74).

Ateizmin doğuşuyla ilgili sık sık öne çıkarılan noktalardan birisi ise onun doğa bilimlerinin doğuşu ve gelişimiyle olan ilişkisidir. Bu arayış anlaşılabilir, çünkü bazı yazarlar önemli nüansları göz ardı ederek metodolojik natüralizm ile ontolojik natüralizmi birbiriyle karıştırmaktadırlar. Yani ateizmin doğanın dışında bir varlık olmadığı yönündeki görüşünün bilim için bir şart olduğunu iddia etmektedirler. Böylece bilim yapmak için doğa dışında bir varlığın olmadığına inanılması gerekmektedir. Oysa bilimin böyle bir talebi yoktur. Yani bilim yapmak için doğanın dışında bir varlığın olmadığına inanmak bir zorunluluk değildir. Günümüzde doğa bilimleriyle uğraşan kişiler “doğa üstü”ne atıfta bulunmamaktadırlar ancak bu durum doğa dışında bir varlığın olmadığı anlamına gelmez (Plantinga 2011: 169-170; Bilgili 2017: 101). Bu hataya verilebilecek bir örnek Baggini tarafından kaleme alınmıştır. O, Tales ve Anaksimandros gibi düşünürlerin doğayı mitlerle değil doğaya atıfla araştırdığından söz eder ve bu anlamda natüralizm ile bilimin gelişimini ilişkilendirir (2003: 74). Ancak

---

<sup>2</sup> Ateizm tanımları ve farklı yaklaşımlar için: George Alfred James, (2005). “Atheism”, *Encyclopedia of Religion*, Cilt 1, ed. Lindsay Jones, s. 576, Detroit: Macmillan Reference; Morris R. Cohen, (1951). “Atheism”, ed: Edwin R. A. Seligman, *Encyclopaedia of the Social Sciences*, Vol. 1, New York: The Macmillan Company, s. 292.; John Haught, (2003). “Atheism”, *Encyclopedia of Science and Religion*, Cilt 1, ed. J. Wentzel Vrede van Huyssteen, s. 39-41, New York: Thomson Gale.

şurası açıktır ki bir bilim adamının doğayı, doğayı gözlemleyerek araştırması demek onun doğa dışında bir varlığın olmadığına inandığı anlamına gelmeyecektir. Nitekim bilim tarihine baktığımızda da bilimsel devrimin mimarlarının var olan her şeyin nedeni olan doğa dışı, kanun koyucu, yaratıcı bir varlığa inandıklarını görürüz. Aynı şekilde günümüzde de pek çok saygın bilim insanının doğanın kendi dışında var edici bir nedene dayanması gerektiği noktasında benzer görüşleri paylaştıkları bilinmektedir. Öte taraftan özellikle modern bilimin verileri ışığında ateizm ve agnostisizm gibi görüşlerinden vazgeçen birçok bilim insanı ve düşünürün görülmesi de mümkündür.<sup>3</sup>

Tarih boyunca ateist düşünceyi benimsemiş her düşünürün doğa bilimlerini öne çıkardığına şahitlik etmeyiz. Ateist pozisyonlarını doğa bilimlerinden ziyade felsefeye, antropolojiye, tarihe dayandıran düşünürler de olmuştur. Örneğin Auguste Comte ve Ludwig Büchner gibi düşünürler ateist düşüncelerinde bilimselliği ön plana çıkarmaya çalışırken Ludwig Feuerbach antropolojiye, Karl Marx tarihe vurgu yapmaktadır (Hurth 2007: 114; Schnädelbach 1984: 96; Bilgili 2018: 101). Yani sanılanın aksine bilim her zaman ateistlerin başvurdukları veya argüman için kullanmaya çalıştıkları ilk ve temel kaynak olmamıştır. İşte bu nokta “bilimsel” veya yeni ateizmi kendisinden önceki ateizm türlerinden ayırmaktadır. Yeni ateistler, tarihte doğa bilimlerini kullanan ilk ateistler değildir ancak doğa bilimlerini merkeze koyma ve onu neredeyse kutsal bir pozisyona yerleştirme anlamında ilk oldukları söylenebilir. Bu nedenle yeni ateistler, bilimi tanrı edinmekle ve Charles Darwin’i de dinlerinin en önemli azizi haline

---

<sup>3</sup> Bu konuda daha detaylı bir analiz için bakınız: Hugh Ross, (1993). *The Creator and the Cosmos*, Colorado: Navpress; Hugh Ross, (1989). *The Fingerprint of God*, New Kensington: Whitaker House; Henry Margenau & Roy Abraham Varghese, (1991). *Cosmos, Bios, Theos: Scientists Reflect on Science, God, and the Origins of the Universe, Life, and Homo Sapiens*, Open Court Publishing Company; Robert Jastrow, (1978). *God and The Astronomers*, New York: W.W. Norton; Fred Heeren, (2004). *Show Me God: What the Message from Space Is Telling Us About God*, Day Star Productions; Lee Strobel, (2004). *The Case For A Creator*, Michigan: Zondervan; John Marks Templeton, (1996). *Evidence of Purpose, Scientists Discover The Creator*, New York: The Continuum Publishing Company; Russell Stannard, (2000). *God For The 21st Century*, Great Britain: Templeton Foundation Press; Gerald L. Schroeder, (2001). *The Hidden Face of God: Science Reveals The Ultimate Truth*, New York: Touchstone; John C. Lennox, (2009). *God’s Undertaker: Has Science Buried God?*, Lion Hudson; Alister E. McGrath, (2009). *Science and Religion*, Wiley-Blackwell; Francis S. Collins, (2007). *The Language of God: A Scientist Presents Evidence for Belief*, Free Press; Patrick Glynn, (1999). *God: The Evidence: The Reconciliation of Faith and Reason in a Postsecular World*, Prima Publishing; Antony Flew, (2008). *There Is a God: How the World’s Most Notorious Atheist Changed His Mind*, HarperOne.

getirmekle eleştirilmişlerdir (Borer 2010: 137). Başka bir deyişle yeni ateistler bir taraftan dinlerin kutsallarını eleştirirken, onları dogmatik olmakla suçlarken bir taraftan da kendi kutsallarını yaratmışlardır. Aşağıda bu tartışma daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Yeni ateizme ateist düşünürler tarafından getirilen eleştirilerin detaylarına inmeden önce bir noktanın daha altını çizmekte fayda vardır. Yeni ateizmin halk arasında edindiği popülerliğin ateistlerle sınırlı olmadığını belirtmek gerekir. Birçok agnostiğin, deistin hatta Müslümanın bu görüşlerden etkilendiği, yeni ateistlerin argümanlarına muhatap oldukları görünmektedir. Dolayısıyla aşağıdaki tartışmanın toplumun yalnızca marjinal bir kesimini ilgilendirmediğini belirtmek gerekir.

#### **Ateist Düşünürlerin “Bilimsel Ateizm”le İlgili Temel İtirazları**

Yeni ateizme teist düşünürler tarafından tatmin edici eleştirilerde bulunulmuştur. Alvin Plantinga, Keith Ward, Roger Trigg, William Lane Craig, Alister McGrath, Dinesh D’Souza gibi Hristiyan felsefeciler ve düşünürler bazıları akademik, bazıları popüler eserler kaleme almışlar, etkili oldukları bu akımı analizlerine konu edinmişlerdir. Bu analizlerin hepsi eşit derecede isabetli değildir. Bu düşünürler tarafından getirilen eleştiriler Hristiyan bir perspektiften sunulduğu için çoğu zaman yeni ateistlerin itirazlarına cevap vermenin ötesine geçmiş, Hristiyanlık’ın doğru olduğunu savunan apolojetik metinler olmuşlardır. Bu noktada yeni ateizme getirilen ateist eleştirilerin önem kazandığını düşünüyoruz. Ateist düşünürlerin temel amacı doğrudan yeni ateizmin iddialarını çürütmek olduğu için, eleştirilerini sunarken bir yandan da Hristiyanlık’ın doğruluğunu göstermek gibi bir ajandaya sahip değillerdir.

“Bilimsel ateizm”e eleştiri getiren ateistler içerisinde en çok ses getiren düşünür, Kanadalı felsefeci Michael Ruse olmuştur. Florida Devlet Üniversitesi’nde felsefe bölümünde çalışmalarını sürdüren Michael Ruse’un bilim felsefesi ve bilim tarihi üzerine birçok çalışması bulunmaktadır. Ruse, akademik yayınlarının yanında *Guardian* gibi saygın gazetelerde görüşlerini paylaşmaktadır (Ruse 2012). Bu anlamda Michael Ruse’un, yeni ateistler gibi ana akım medyayı etkili şekilde kullandığı söylenebilir.

Ruse, özellikle Richard Dawkins’in bilim ve din arasında kurduğu ilişkiyi çalışmalarına konu edinmiş, onun din konusundaki fikirlerini eleştirel bir şekilde ele almıştır. Ancak bu noktada şunu tekrar hatırlatmak gerekir. Michael Ruse doğa bilimlerinin otoritesini sorgulamamakta, Darwin’in evrim teorisine karşı getirilen itirazlara sert bir şekilde karşı çıkmaktadır. Yani Ruse, Dawkins ve arkadaşlarının bilim karşıtı veya evrim karşıtı diyerek itibarsızlaştırabileceği bir görüşe sahip değildir. Hatta bu nedenle Michael Ruse, bir makalesinde Sigmund Freud’un “Küçük Farklılıkların Narsisizmi” kavramına atıfta bulunur (Ruse 2015: 361). Freud bu kavramı dışarıdan birbirine çok benzeyen ancak birbirleriyle mücadele halindeki dini gruplar için kullanıyordu. Her ne kadar dışarıdaki bir gözlemciye göre bu çekişme anlamsız görünse de, gruplar aralarındaki küçük farklılıkların üzerine odaklanarak birbirleriyle çekişme haline girmişlerdir (Brown 2010: 153). Michael Ruse, bu kavramı kullanarak kendi görüşleri ile yeni ateistlerin görüşlerinin birbirine temelde benzediğini anlatmaktadır. Yani hem Ruse hem de Dawkins, Allah’ın varlığına inanmamakta, evrim teorisi başta olmak üzere bilimsel teorilerin doğruluğundan şüphe duymamaktadırlar. Bunun yanında her iki düşünür evrim teorisine alternatif olarak sunulan *Intelligent Design* (Akıllı Tasarım) iddialarına karşı sert eleştiriler getirmekteler (Dawkins 2015: 118-125; Ruse 2010a). Yine her iki düşünür eşcinsellere karşı yaklaşımları gibi nedenlerle Hristiyanlık’a karşı eleştireldirler. (Dawkins 2015: 277-279; Ruse 2010b). Ancak, tüm bu benzerliklere rağmen Michael Ruse, Richard Dawkins’i ve diğer yeni ateistleri sert bir şekilde eleştirmiştir. Sadece bir doğa bilimci olan Richard Dawkins’ten değil, Daniel Dennett gibi felsefecilerden de örnekler veren Ruse onların din ile bilimi birbirleriyle mutlak bir şekilde çatışan bilgi türleri olarak betimlemelerini eleştirir (Ruse 2010: 3-5). Bu konuda bir metafor kullanan Ruse, Dawkins’in *Tanrı Yanılgısı* adlı eserinin temel felsefe ve din bilgisinden yoksun olduğuna dikkat çeker. Ona göre bu eser son derece yüzeysel ve özensizdir (Ruse 2015: 362-363). Bu gözlem, ileride tekrar göreceğimiz gibi yeni ateist yazarlarla ilgili olarak sıklıkla vurgulanan bir noktadır. Yeni ateist yazarlar dini bilimin tam karşısına yerleştirmek için dini de bilimi de olduğundan farklı yansıtmaktan çekinmemişlerdir. Örneğin bir başka yeni ateist yazar olan Sam Harris dinleri kötülüklerin, tahammülsüzlüğün ve şiddetin kaynağı olarak resmeder (Ward

2011: 130-131). Yine Harris İslam’la terörü özdeşleştirirken, Dawkins ılımlı İslam ifadesinin anlamsız olduğunu iddia eder. Ona göre İslam’ın ılımlısı yoktur (Dawkins 2015: 290-296; Harris 2014: 13-14). Ruse, Dawkins’in dini hatalı tasvir etmek ve kötü göstermekle kalmadığını, onu her şeyi meşrulaştıran ölümcül bir ideoloji olarak gördüğünü de hatırlatır ve bu tür bir analizin sığ olduğunu ifade eder (Ruse 2012b).

Michael Ruse’un “bilimsel ateizm”e getirdiği bir başka eleştiri de görüşün temsilcilerinin yüceltilmesi hatta adeta dini bir figür haline getirilmesidir. Ruse, özellikle Dawkins’in karizması nedeniyle bir nevi tapınılan bir figür haline dönüştürüldüğünü iddia eder. Bu hayli ironik bir durumdur. Çünkü Ruse’a göre, dinleri eleştiren yeni ateistler kendi görüşlerinin seküler temsilcilerinden birer ilah yaratmayı başarmışlardır (Ruse 2012a). Ruse’a göre Dawkins ve yeni ateistler sert bir şekilde eleştirdikleri konvansiyonel dinlere sadece bu konuda benzememektedirler. Onlar, Ruse’a göre, diğer görüşlere karşı toleranssız, kahramanına adeta tapınan ve kendi inandıklarından şüphe etmeyen bir ateizm ekolüdür (2012a). Nitekim bu iddiaları nedeniyle Michael Ruse, Richard Dawkins tarafından “korkak bir aptal” olarak tasvir edilmiş ve onu eski İngiliz Başbakan Neville Chamberlain’e benzetmiştir. Hatırlanacağı gibi Chamberlain Adolf Hitler’i sakinleştirebileceğini düşünmüş ve ona karşı gerekli önlemleri almamıştır. Dawkins’e göre Ruse da Hitler’e karşı safça hisler besleyen Chamberlain gibi şeytani amaçlar güden dindarlarla diyalogu sürdürmekte ve dinlerin şeytani yönlerini yeterince anlamamaktadır (Ruse 2008: 127). Bu durum, hümanizm, açık görüşlülük ve hoşgörü parolasıyla yola çıktıklarını iddia eden bir görüşle ilgili hayal kırıklığı yaratmakta ve yeni ateistlerin samimiyetini sorgulatmaktadır (Ruse 2012b).

“Bilimsel ateizm”e eleştiri getiren bir diğer ateist düşünür Fern Elsdon-Baker’dır. Evrim teorisi tarihi ve biyoloji felsefesi konusunda çalışmalar yürüten Elsdon-Baker hem akademik çalışmalarında hem de popüler yazılarında yeni ateizme eğilmiştir. Elsdon-Baker da tıpkı Michael Ruse gibi gazetelere köşe yazıları yazmaktadır. Örneğin İngiliz *Guardian* gazetesine yazdığı bir yazıda yeni ateizmin kendisini nasıl etkilediğine yer vermiştir. Bu yazıda Elsdon-Baker kendisinin de bir ateist olmasına rağmen, yeni



ateizmi eleştirdiği için evrimi reddetmekle, hatta yobazlıkla suçlandığını belirtmiştir. Elsdon-Baker’a göre bu suçlamalar tek başına yeni ateistlerin diğer görüşlere karşı ne kadar tahammülsüz olduğunu göstermektedir. Hatta ona göre bu tahammülsüzlük öyle bir seviyededir ki, ateistler yeni ateistleri eleştirdiklerinde kendilerinin inançlı olmadığını belirtme zorunluluğu hissetmektedirler (Elsdon-Baker 2011). Elsdon-Baker da yeni ateistlerle, özellikle de Richard Dawkins ile ilgili kaleme aldığı eserinde kendisinin inançsız olduğunu ifade eder (Elsdon-Baker 2009: 3):

“Şunu en baştan ifade etmeliyim ki ben Dawkins’in, daha doğrusu bilimin tarafındayım. Ben gerçek bilime saldırmak için kendini gizleyen bir yaratılışçı değilim... Seküler bir sosyal çevreden geliyorum ve bilim adamlarının arasında büyüdüm. Hatta çocukluğumdaki evcil hayvanlarımız dahi bilim adamlarının isimlerine sahipti!”

Aslında ona göre inançsızlığını itiraf etmek zorunda kalanlar sadece yeni ateistleri eleştiren felsefeciler değildir. Elsdon-Baker yakın bir bilim insanı arkadaşının da Hristiyan olduğunu gizlemek zorunda kaldığını, aksi takdirde bilim insanı arkadaşları tarafından suçlanacağını ifade ediyor (Elsdon-Baker 2011). Bu durumda şunu iddia edebiliriz. Yeni ateizmin sözcülüğünü ettiği, bilimle dinin çatıştığı tezi sadece yeni ateistler arasında değil, bilim insanları arasında da alıcı bulmuştur. Oysa Elsdon-Baker’ın da ifade ettiği gibi bu tür bir iddia tarihi gerçeklere bağdaşmaz. Bilim tarihi, bilimin ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren dinin var olduğunu, yani yeni ateistlerin iddia ettiği gibi her dönemde bilimle dinin çatıştığı tezinin gerçeği yansıtmadığını göstermektedir (2011).

Elsdon-Baker’a göre yeni ateistlerin bu tür iddiaları, özellikle bilimle dini çatışan iki dünya görüşü olarak sunmaları bilimin prestiji açısından da problemlidir. Halka bilimi sevdirmek, bilimi popülerleştirmek parolasıyla yola çıkan yeni ateistlerin dinleri bilime aykırı dünya görüşleri olarak sunmaları ancak daha fazla ayrılmaya neden olacaktır. Bu durum bilime halk kitlelerince ilgi durulmasını engelleyecek, onu insanların gözünde batı ideolojisinin bir ürünü olmaya indirgeyecektir (Elsdon-Baker 2011). Elsdon-Baker’a göre Dawkins örneği bu konuda ilgi çekicidir. Dawkins, Charles Darwin’in teorisi üzerinden dinlere savaş açmaya çalışmış, böylece onun ismini tabiri

caizse esir almıştır. Bu durum evrim teorisinin gerçekte ne söylediğinin anlaşılmasını engellemektedir. Teori sanki Allah’ın yokluğunu ispatlama amacındaymış gibi bir izlenim çizilmektedir (Elsdon-Baker 2009: 2). Oysa evrimsel biyoloji, canlıların evrimini esas alarak canlıların oluşum ve gelişim süreçlerine dair kanıtlara dayalı bilimsel açıklamalar yapmayı hedefler. Allah’ın varlığına ya da yokluğuna dair herhangi bir ispat veya çürütmenin peşinde değildir. Bir biyolog olan Dawkins’in kendi alanı açısından son derece açık olan bir konuda dahi gerçekten uzak bir tutum sergilemesi en başta biyoloji açısından kabul edilemezdir.

Elsdon-Baker’ın altını çizdiği bu durum bilim açısından tehlikeli sonuçlara gebe dir. Bilim ve dinin kesin olarak çatıştığını düşünen bazı çevreler dini inançlarını koruma güdüsüyle bilime karşı antipati geliştirebilirler (Bilgili 2017: 19-20). İngiliz moleküler biyolog Denis Alexander bu endişenin haklı çıktığının, evrim karşıtı görüşlerin dini çevrelerde benimsenmeye başladığının altını çizer. Bununla beraber Alexander yeni ateizmin dinle ilgili tartışmaları gündeme taşıdığını, bilim insanları arasında ve entelektüel çevrelerde dinle ilgili konuşmaları tabu olmaktan çıkardığını hatırlatır. Yani ona göre Dawkins ve arkadaşları, istemeyerek de olsa dini konuların bilimsel çevrelerde tartışılmasına katkı sunmuşlardır (Alexander 2012: 40-41).

Son olarak Elsdon-Baker’ın yeni ateistlerin kavgacı, dogmatik ve tartışmayı basite indirgeyen üsluplarını eleştirdiğini hatırlatmak gerekir. Ona göre Dawkins’in bilim adamlarını bilimin tarafında olanlar ve dindarların “cahilliklerine ve aptallıklarına saygı duyanlar” olarak ikiye ayırması bu üsluba verilebilecek güzel bir örnektir (Elsdon-Baker 2009: 170). Elsdon-Baker’a göre, insanların her bilimsel teoriyle ilgili şüphelerini paylaşma hakları vardır. İngiltere ve Kanada’da internet tabanlı araştırma şirketi *YouGov* tarafından yapılan kapsamlı araştırma da göstermektedir ki, evrim teorisini kabul etmeyen kişilerin dahi İngiltere’de %70’i, Kanada’da ise %69’u genetik bilimiyle uğraşan bilim adamlarına güvendiklerini söylemişlerdir. Bu istatistik son derece önemlidir. Çünkü genetik bilimi evrim üzerine yapılan araştırmaların önemli bir unsuru olarak görülmelidir (Elsdon-Baker 2017). Daha da önemlisi, yine Elsdon-Baker’ın dikkat çektiği gibi Dawkins’in yaratılışçı diyerek bilim karşıtı olmakla suçladığı kitlenin

dahi önemli bir kısmı teist bir evrimin var olduğuna inanmaktadır. Yani bu insanlar bilime karşı olmamakla kalmamakta, evrim teorisine de inanmaktadırlar. Bir *think tank* kuruluşu olan Theos’un 2009’da yaptığı araştırmada Hristiyanlığa inandıklarını söyleyen kişilerin %37’si aynı zamanda teist bir evrime inandıklarını söylemiştir (Elsdon-Baker 2009: 171). Dolayısıyla, kendisi de bir ateist olan Elsdon-Baker’a göre “bilimsel ateizm” bilimin tarafında olduğunu iddia etmesine rağmen insanların bilimle aralarına mesafe koymalarına neden olmaktadır.

İngiliz akademisyen Terry Eagleton, “bilimsel ateizm”i sert bir şekilde eleştiren diğer bir ateist düşünürdür. Eagleton, yeni ateistleri *Reason, Faith, and Revolution* adlı kitabında eleştirmiş, söz konusu görüşün bilime ve akla aykırı yönlerine dikkat çekmiştir (Eagleton 2009). Bunun yanında ateist düşünür Eagleton, yeni ateist Richard Dawkins’in *Tanrı Yanılgısı* adlı eserini *London Review of Books* için detaylı bir şekilde analiz etmiştir (Eagleton 2006). Marksist düşünür Eagleton, aynı zamanda yeni ateistleri eleştiren röportajlar da vermiştir. Bu röportajlarda Eagleton Dawkins’in ve diğer yeni ateistlerin felsefe ve tarih konusundaki yeterliliklerini sorgulamıştır (Taylor 2009).

Eagleton’a göre yeni ateistler dinlerin nasıl fenomenler olduğundan yeterince haberdar değildirler (2014: 148). Bu anlamda, yeni ateistlerin dini, bilimsel dünya görüşüne aykırı olarak sunmaları gerçekçi değildir. Bu kıyasın anlamsızlığını vurgulamak isteyen Eagleton şu örneği verir. Yeni ateistler dinlerin böyle bir iddiası olmasa da dinlerin bilime alternatif açıklamalar sunduğunu iddia ederler. Aynı mantık, edebiyatı da sosyolojinin başarısız bir alternatifi olarak görmelidir. Yani, yeni ateistlerin görüşünün bir benzerini benimseyecek olursak, Max Weber gibi bir sosyologu okumak varken, Robert Musil gibi bir romancıyı okumak anlamsız bir çaba olacaktır (Eagleton 2009: 6).

Eagleton’a göre yeni ateistlerin dini konulardaki bilgisizliği ve konuşmadaki cesareti o derece barizdir ki, birinci sınıf ilahiyat öğrencisinden bile az bilgili olmalarına rağmen rahatlıkla dinler hakkında fikir beyan edebilmektedirler. Eagleton bu noktada şu benzetmede bulunur. Yeni ateistlere Güney Asya jeopolitiği ile ilgili bir şeyler sorulsa kendilerini rezil etmemek için mutlaka dikkatli bir şekilde bu konuyu araştıracaklardır.

Garip olan şudur ki yeni ateistler din konusunda Güney Asya jeopolitiğinden daha fazla bilgili olmasalar da, hatta birçok yanlış kaniya sahip olsalar da kendilerinde bu konuda rahatça yorum yapma hakkı görürler (2006). Eagleton, Dawkins’in Tanrı fikrini bile çocukça bir şekilde ele aldığını, onu aksakallı olmasa da bir insan gibi hayal ettiğini hatırlatır (Taylor 2009).

### **Sonuç**

“Bilimsel ateizm”e ateistler tarafından getirilen bu eleştiriler ateistler arasında hem görüş hem de üslup farkı olduğunu ortaya koymaktadır. Dawkins, Dennett, Harris ve Hitchens gibi düşünürlerin bilimle ve dinle ilgili yargıları ve bunları ortaya koyuş şekilleri birçok ateist tarafından paylaşılmamaktadır. Hatta bazen ateistlerin yeni ateizmle ilgili eleştirileri o kadar derinleşir ki kendilerinin onlarla aynı kampta yer almadığını açıkça vurgulamak zorunda kalırlar. Örneğin Michael Ruse, yeni ateistleri okudukça ateist olduğunu ifade etmekten utandığını söylemiştir (Copan 2011: 17). Yukarıda da örneklendirdiğimiz gibi, Eagleton ve Elsdon-Baker da eleştirilerini kaleme aldıkları eserlerinde kendileriyle yeni ateistler arasındaki farkları vurgulama gereği görmüşlerdir.

Ancak yeni ateistlerle ateistler arasında sadece bir üslup sorunu olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Her ne kadar Elsdon-Baker veya Michael Ruse gibi ateistler kendilerinin din-bilim ilişkisi bağlamında yeni ateistlerle aynı pozisyonda durduklarını söyleseler de bu görüşün doğru olmadığını düşünüyoruz. Hatırlanacağı gibi iki düşünür de kendilerinin yeni ateistler gibi dinin değil bilimin tarafında olduklarını iddia etmişlerdi. Ancak bu tür bir söylem, yine aynı düşünürlerin din-bilim dikotomisine getirdikleri eleştiri ile uyumsuzdur (Ruse 2013: 73-88). Başka bir deyişle, bir yandan din ve bilimle ilgili konularda dine karşı bilimin tarafında olduğunu söylemek, bir yandan da din ile bilimin doğaları gereği karşı karşıya konumlanmasını yüzeysel bulmak tutarlı görünmemektedir. Kanaatimiz odur ki, yeni ateizmi eleştiren ateist düşünürlerin bilime böyle bir vurgu yapmalarındaki neden bilimin düşmanı olarak nitelendirilmekten endişe etmeleridir. Yani burada ismini andığımız ateist düşünürler,

halkın gözünde bilimin yeni ateizmle özdeşleştiğinin farkında olarak ısrarla bilimin tarafında olduklarını belirtmek zorunda kalmışlardır.

Aslında Richard Dawkins’in 20. yüzyılın en etkili ateisti Antony Flew’ü (Dorman 2014: 157-178) bile 2004 yılında ateizmden vazgeçtiğini ve elli yıllık akademik kariyeri süresince savunduğu ateizm görüşü sebebiyle yanıldığını açıklaması nedeniyle dindarlara karşı ateist düşüncelerini satmakla suçladığını düşündüğümüzde bu endişeyi kısmen de olsa anlayabiliriz (Dawkins 2015: 85). Bu durum son derece ironiktir. “Bilimsel ateizm”in ateizm ile bilimi ilişkilendirmekle yüzeysel bir yorumda bulunduğunu iddia eden ateist düşünürler bile bu yorumun gördüğü genel kabul karşısında tutarsız bir pozisyon benimsemişlerdir. Bu gerçek, “bilimsel ateizm”in felsefi olarak zayıf da olsa sosyolojik etki anlamında sanılandan daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilim son derece önemli bir olgudur. Ancak bilime taşıyabileceğinden çok daha fazla bir sorumluluk yüklemek ve her türlü problemin sadece bilim ile çözülebileceğini iddia etmek bilime karşı yapılacak büyük bir haksızlık olacaktır. Bu anlayışın adı bilim olmaktan çıkacak ve bilimciliğe dönüşecektir. Bilindiği gibi bilimcilik, bilimin tek güvenilir bilgi kaynağı olduğu iddiasıdır ve bu anlayışa göre bilimsel olmayan bütün iddialar yanlıştır. Bu görüşte, felsefe, ahlak, hukuk gibi birçok disiplinin iddiası bilimsel olmadıkları gerekçesi ile anlamsız ya da yanlış görülür. Bu görüş, kendi ile çelişir. Çünkü bilimin tek güvenilir bilgi kaynağı olduğu iddiası bilimsel değildir. Yani bilim kullanılarak bu iddianın ispat edilmesi mümkün değildir. Bu iddia tam anlamıyla felsefi bir iddiadır. Bilim en temel ve en doğal varoluşsal sorularımızı açıklamakta da yetersizdir. “Evren neden var oldu? Ben neden var oldum? Varlığımın bir amacı var mı? Beni kim var etti? Öldükten sonra bana ne olacak?” gibi sorulara bilimden hareketle cevap vermeniz mümkün değildir. Nobel ödüllü fizikçi Erwin Schrödinger’e göre de bilimin, etrafımızda gördüğümüz gerçek dünya ile ilgili çizdiği resmin yetersiz kalışı insanı hayrete düşürmekte ve bilim bize gerçeğe alakalı pek çok bilgi verip, deneyimlerimizi muhteşem ve tutarlı bir düzene koysa bile bizi çok yakından alakadar eden ve kalbimize dokunan bazı şeyler hakkında delirtici şekilde sessizliğe

gömülmektedir. Schrödinger’e göre bilimin kırmızı ve mavi, acı ve tatlı, fiziksel acı ve fiziksel zevk ile ilgili tek kelime edemiyor; güzel ve çirkin, iyi ve kötü, Tanrı ve sonsuzluk ile ilgili hiçbir şey bilmiyor oluşu ve bazen bu alanlardaki sorulara cevap veriyormuş gibi görünse de cevaplarının genellikle son derece ciddiyetten uzak oluşu, bilimin sınırlarını çok net bir biçimde ortaya koymaktadır (Schrödinger 2008: 95). Dolayısıyla dinden ve felsefeden beslenmeyen bilim, son derece önemli olan kimi sorularımıza cevap vermekte yetersizdir. Aynı şekilde bilimden beslenmedikçe dini ve felsefi birtakım sorularımız da gerektiği gibi cevap bulamayacaktır (Dorman 2016: 47-48).

Bilim son derece önemlidir ancak mutlak hakikatlerin sadece bilim ile bilinebileceğini iddia ederek dini ve felsefeyi önemsememek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Üstelik bilimi bilimsel ateizm ya da başka bir ifade ile bilimciliğe dönüştürme çabası hem bilimsel hem de felsefi açıdan pek tutarlı gözükmemektedir. Sonuç olarak bilimsel ateizm yukarıda da dikkat çekilen türden felsefi nedenlerle ateist düşünürler tarafından da tutarsız görülmüş ve eleştirilmiştir. Bu durum aynı zamanda ateistlerin din bilim ilişkisine yaklaşımları açısından kendi aralarında ayrıştıklarını hatta bazen de çatıştıklarını göstermektedir. Dolayısıyla ateistlerin din bilim ilişkisine bakışlarının da yaklaşımlarını ifade ediş tarzlarının da toptancı bir anlayış ile değerlendirilmesi mümkün değildir.

## KAYNAKÇA

ALEXANDER, Denis, (2012). “Science and Religious Belief in the Modern World: Challenges and Opportunities”, David Marshall (der.), *Science and Religion: Christian and Muslim Perspectives*, Washington DC, Georgetown University Press.

BAGGİNİ, Julian, (2003). *Atheism: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.

BİLGİLİ, Alper, (2017). *Bilim Ne Değildir? Yeni-Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi*, İstanbul: Doğu Kitabevi.

BİLGİLİ, Alper, (2018). *Darwin ve Osmanlılar*, İstanbul: Vadi Yayınları.

BORER, Michael Ian, (2010). “The New Atheism and the Secularization Thesis”, Amarnath Amarasingam (der.), *Religion and the New Atheism: A Critical Appraisal* içinde, 125-138. Leiden: Brill.

BREMMER, Jan N., (2006). “Atheism in Antiquity”, Michael Martin (der.), *The Cambridge Companion to Atheism*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 11.

BROWN, Rupert, (2010). *Prejudice: Its Social Psychology*, Wiley-Blackwell, Malden.

COHEN, Morris R., (1951). “Atheism”, ed: Edwin R. A. Seligman, *Encyclopaedia of the Social Sciences*, Vol. 1, New York: The Macmillan Company, s. 292.

COLLINS, Francis S., (2007). *The Language of God: A Scientist Presents Evidence for Belief*, Free Press.

COPAN, Paul, (2011). *Is God a Moral Monster?*, Michigan: Baker Books.

DAWKİNS, Richard, (2015). *Tanrı Yanılgısı*, çev. Melisa Miller, Barbaros Efe Güner, Tunç Tuncay Bilgin, İstanbul: Kuzey.

DORMAN, Emre, (2014). “Kanıtın Götürdüğü Yeri Takip Eden Bir Filozof: Antony Flew’ün Ateizm’den Vazgeçiş Üzerine”, *Felsefe Dünyası*, 60 (2): 157-178.

DORMAN, Emre, (2016). *Allah’ın Parmak İzi*, İstanbul: Destek Yayınları.

EAGLETON, Terry, (2006). “Lunging, Flailing, Mispunching”, Erişim Tarihi: 20.02.2019, (<https://www.lrb.co.uk/v28/n20/terry-eagleton/lunging-flailing-mispunching>).

EAGLETON, Terry, (2009). *Reason, Faith, and Revolution: Reflections on the God Debate*, New Haven: Yale University Press.

EAGLETON, Terry, (2014). *Culture and the Death of God*, New Haven: Yale University Press.

ELSDON-BAKER, Fern, (2009). *The Selfish Genius: How Richard Dawkins Rewrote Darwin’s Legacy*, Londra: Icon Books.

ELSDON-BAKER, Fern, (2011). “Science belongs to the religious too”, Erişim Tarihi: 20.02.2019, (<https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2011/oct/20/science-religious>), Guardian Gazetesi İnternet Sitesi.

ELSDON-BAKER, Fern, (2017). “Questioning evolution is neither science denial nor the preserve of creationists”, Erişim Tarihi: 11.07.2018, (<https://www.theguardian.com/science/political-science/2017/sep/05/questioning-evolution-is-neither-science-denial-nor-the-preserve-of-creationists>), Guardian Gazetesi İnternet Sitesi.

FLEW, Antony, (2008). *There Is a God: How the World’s Most Notorious Atheist Changed His Mind*, HarperOne.

GLYNN, Patrick, (1999). *God: The Evidence: The Reconciliation of Faith and Reason in a Postsecular World*, Prima Publishing.

HAUGHT, John, (2003). “Atheism”, *Encyclopedia of Science and Religion*, Cilt 1, ed. J. Wentzel Vrede van Huyssteen, s. 39-41, New York: Thomson Gale.

HARRİS, Sam, (2014). *İnancın Sonu*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, İstanbul: Kuzey Yayınları.

HEEREN, Fred, (2004). *Show Me God: What the Message from Space Is Telling Us About God*, Day Star Productions.

HURTH, Elisabeth, (2007). *Between Faith and Unbelief*, Leiden: Brill.

İNAN, Mert, (2017). “Türkiye’de dindar oranı yüzde 74”, Erişim Tarihi: 15.06.2018, (<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-dindar-orani-yuzde-74-gundem-2432790/>.)

JAMES, George Alfred, (2005). “Atheism”, *Encyclopedia of Religion*, Cilt 1, ed. Lindsay Jones, s. 576, Detroit: Macmillan Reference.

JASTROW, Robert, (1978). *God and The Astronomers*, New York: W.W. Norton.

“KONDA Toplumsal Değişim Raporu: Türkiye’de inançsızlık yükselişte”, (2019). Erişim Tarihi: 03.04.2019, (<https://tr.euronews.com/2019/01/03/konda-nin-toplumsal-degisim-raporuna-gore-turkiye-de-inancsizlik-yukseliste>) Euro News İnternet Sayfası.

LENNOX, John C., (2009). *God’s Undertaker: Has Science Buried God?*, Lion Hudson.

MARGENAU, Henry&Roy Abraham VARGHESE, (1991). *Cosmos, Bios, Theos: Scientists Reflect on Science, God, and the Origins of the Universe, Life, and Homo Sapiens*, Open Court Publishing Company.

MEDAWAR, Peter, (1988). *The Limits of Science*, Oxford University Press.

MCGRATH, Alister E., (2009). *Science and Religion*, Wiley-Blackwell.



OSBORNE, Samuel, (2018). “Richard Dawkins accused of Islamophobia after comparing ‘lovely church bells’ to ‘aggressive-sounding Allahu Akhbar’”, Erişim Tarihi: 02.03.2019, (<https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/richard-dawkins-allahu-akhbar-church-bells-criticism-religion-a8451141.html>), Independent Gazetesi İnternet Sitesi.

PLANTİNGA, Alvin, (2011). *Where the Conflict Really Lies: Science, Religion, and Naturalism*, Oxford: Oxford University Press.

ROSS, Hugh, (1989). *The Fingerprint of God*, New Kensington: Whitaker House.

ROSS, Hugh, (1993). *The Creator and the Cosmos*, Colorado: Navpress.

RUSE, Michael, (2008). *The Evolution Wars: A Guide to the Debates*, Millerton: Grey House Publishing.

RUSE, Michael, (2010). *Science and Spirituality*, Cambridge: Cambridge University Press.

RUSE, Michael, (2010a). “Intelligent design is an oxymoron”, Erişim Tarihi: 11.12.2018, (<https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2010/may/05/intelligent-design-fuller-creationism>), Guardian Gazetesi İnternet Sayfası.

RUSE, Michael, (2010b). “God is dead. Long live morality”, Erişim Tarihi: 19.12.2018, (<https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2010/mar/15/morality-evolution-philosophy>), Guardian Gazetesi İnternet Sayfası.

RUSE, Michael, (2012a). “Curb Your Enthusiasm: High priests, holy writ and excommunications-how did Humanism end up acting like a religion?”, Erişim Tarihi: 06.03.2019, (<https://aeon.co/essays/how-humanism-lost-its-way-in-a-charismatic-crusade>).

RUSE, Michael, (2012b). “Why Richard Dawkins’ humanists remind me of a religion?”, Erişim Tarihi: 05.02.2019, (<https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2012/oct/02/richard-dawkins-humanists-religion-atheists>), Guardian Gazetesi İnternet Sayfası.

RUSE, Michael, (2013). “Making Room for Faith in an Age of Science”, *Modern Science, Ancient Faith* içinde, The Portsmouth Institutes, Plymouth: Rowman & Littlefield.

RUSE, Michael, (2015). “Why I am an Accommodationist and Proud of it”, *Zygon*, 50: 361-375.

SCHNÄdelbach, Herbert, (1984). *Philosophy in Germany, 1831-1933*, Cambridge: Cambridge University Press.

SCHROEDER, Gerald L., (2001). *The Hidden Face of God: Science Reveals The Ultimate Truth*, New York: Touchstone.

SCHRÖDİNGER, Erwin, (2008). *Nature and the Greeks and Science and Humanism*, Cambridge University Press.

STANNARD, Russell, (2000). *God For The 21st Century*, Great Britain: Templeton Foundation Press.

STROBEL, Lee, (2004). *The Case For A Creator*, Michigan: Zondervan.

TEMPLETON, John Marks, (1996). *Evidence of Purpose, Scientists Discover The Creator*, New York: The Continuum Publishing Company.

TAYLOR, Laurie, (2009). “Tragic hero: Laurie Taylor interviews Terry Eagleton”, Erişim Tarihi: 10.09.2018, (<https://newhumanist.org.uk/articles/2085/tragic-hero-laurie-taylor-interviews-terry-eagleton>).

WARD, Keith, (2011). *Is Religion Irrational?*, Oxford: Lion.